

PEJČOCH, Ivo: *Vojenské osoby popravené v období politických procesů v Československu v letech 1948–1955*. Vojenský historický ústav ve spolupráci s Ministerstvem národní obrany, Praha 2009, 231 s., neprodejně.

Publikaci zaměřenou na osudy českých občanů, jejichž pozemská pouť se předčasně uzavřela na popravišti v letech, kdy totalitní komunistický režim všemi prostředky šířil strach, aby upevnil své pozice, lze jen přivítat. Kniha dvojnásob potěší čtenářskou veřejnost, neboť se jedná o práci autora tak odborně zdatného, že píše čtivým a svižným způsobem, aniž by zatěžoval text nadbytkem technických detailů z vojenského slovníku.

Zájem KSČ o armádu a její strategii v této oblasti autor popisuje v první části úvodu. Armáda jako základní silová složka státu byla v ohnisku zájmu komunistů mnohem dříve, než se prodrali k moci. Právě v armádě, respektive v československých jednotkách, bojující na frontách druhé světové války za obnovení samostatnosti republiky, si komunisté důkladně vyzkoušeli bezohledné metody efektivního odstraňování možných soupeřů. Doslova to platí o prvním československém sboru zformovaném v SSSR, který se brzy začal vymykat kontrole londýnské vlády a již v druhé fázi bojů na Dukle působil prakticky jako součást sovětské armády. Po jejím vzoru v něm působil již od počátku roku 1945 obranné zpravodajství (OBZ) vedené Bedřichem Reicinem, které úzce spolupracovalo s NKVD a s obávanou sovětskou vojenskou policií Směrš. Od počátku učenlivě uplatňovalo metody těchto jednotek. Po osvobození republiky měli za daných okolností komunisté „tah na bránu“ a prakticky si diktovali podmínky sestavování důstojnického sboru armády „nového“, rozuměj sovětským vzorem inspirovaného typu. Klauzule o nutnosti prokazovat účast v protinacistickém odboji byla prvním kamenem úrazu pro možnost reaktivace velké části prvorepublikových důstojníků a poddůstojníků. Již po celé období od května 1945 do února 1948 se v armádě nehrálo podle demokratických pravidel, ale pod rouškou zachování nepolitičnosti (politická orientace vojáků se nesměla zveřejňovat, nikdo ji neměl právo zjišťovat, a tak bylo obtížné dokázat, na kolik rozhodujících míst již byli dosazeni komunisté) se sváděl ostrý boj o eliminaci co největšího počtu „starých struktur“, tzv. „západačků“ (zejména neoblíbení byli navrátilci z Velké Británie) a zastánců upřímně míněné prvorepublikové nepolitičnosti.

Poválečná léta budování armády byla vlastně sérií čistek, takže pouónorové období představuje z tohoto pohledu jakýsi „velký závěrečný úklid“. Proto právě na konci 40. a v první polovině 50. let završila soudní dramata desítky tragických případů z velké části vyprovokovaných „protistátních spiknutí“ s účastí vojáků a důstojníků většinou již propuštěných z činné služby, ale stále nepohodlných. V některých případech se jednalo o odstranění svědků a kritiků metod OBZ (např. František Skokan, původně přítel Bedřicha Reicina), jindy o přímou politickou mstu (generál Heliodor Píka) nebo důsledek vzájemného boje uvnitř komunistické elity.

Složení senátů, které vojenské osoby soudily, bylo variací na tehdy běžnou skladbu senátů Státního soudu: tři civilní profesionální soudce nahradili soudci vojenští a dělnické kádry v roli obligatorních soudců z lidu zastupovali dva řadoví příslušníci armády. Celkem bylo k hrdelnímu trestu odsouzeno a následně popraveno 49 osob

s různou vojenskou kariérou. Autor je v druhé části úvodu dělí do několika skupin. První z nich tvořili účastníci druhé světové války, bojovníci jednotek vytvořených při západních spojeneckých armádách (René Černý, Květoslav Prokeš, Miroslav Plešmíd a další), partyzánské velitelé ze Slovenského národního povstání (Viliam Žingor, Ján Rešetko, Bohumil Gruber, Josef Trojan) a představitelé domácího demokratického odboje (např. Josef Robotka, Josef Gonic, Vilém Sok-Sieger), jež komunisté tipovali, za schopné organizovat odpor proti nim. Druhou a již méně početnou skupinou byli dezertéři, kteří uprchli při výkonu vojenské služby většinou do západních okupačních zón Německa s vrátili se na území republiky jako tzv. kurýři západních zpravodajských služeb. Do uvedené skupiny patří i případ četaře z povolání Aloise Jeřábka. Tomuto nešťastníkovi se útek do Rakouska nepodařil; kolegové z jeho pohraniční hlídky se za ním hnali daleko za hraniční čáru, postřelili ho a odvěkli zpět na československé území k potrestání. Poslední skupinu popravených tvoří dva vysoké důstojníci někdejšího OBZ (po pozdější reorganizaci 5. oddělení Hlavního štábu), kteří zaseli vítr represí a po zásluze sklidili bouři, v níž přišli o hlavu. Jedná se o Bedřicha Reicina, jenž se mezi jiným i pro svůj židovský původ stal vhodným článkem řetězce „sionistického a zrádcovského spiknutí“ kolem Rudolfa Slánského, a o jeho spolupracovníka Josefa Musila. Přestože proti nim vystoupili svědci pravdivě dokládající nezákonné metody vyšetřování a řízených provokací, které zaváděli, byli paradoxně odsouzeni za vyfabulované velezrádné zločiny.

Diskusi by si možná zasloužilo zařazení osob, jejichž skutky vedoucí k zatčení lze spíše než za odbojovou činnost označit za vandalismus, mladický avanturismus apod. a skutečně hraničí s kriminálními delikty. To je především případ skupiny kolem Miroslava Jurči, která přepadala úřadovny MNV spíše s cílem zajistit si potravinové lístky a finance pro přežívání v ilegality po Jurčově dezerci. Autor vysvětluje zařazení tohoto příběhu významem, jaký těmto akcím přikládala Bezpečnost (ta v nich spatřovala v prvé řadě útoky motivované nepřátelstvím vůči lidovědemokratickému zřízení a dělnické třídě). Proces s Miroslavem Jurčou a společníky, doprovázený mohutnou propagandistickou kampaní, je podle I. Pejčocha konstruován jako proces politický. Rovněž do něj byla zatažena Anežka Šírová (měla blízko k představitelům bývalé národně socialistické strany), na kterou Jurča náhodně narazil a jejíž pomoci zneužíval bez sebemenšího vztahu k jejím stykům s národními socialisty. Dalším námětem k polemice je příběh Miloslava Krauze, u něhož jde o jednoznačnou a zvláště zavrženíhodnou kolaboraci s okupačním režimem za protektorátu. Zapříčinil věznění, strádání a smrt nejméně patnácti osob, které mu důvěřovaly a byly mu často osobně blízké, včetně dívky označované za jeho snoubenku. Jediné, co opravňovalo autora k zařazení Krauzova případu do publikace, je okolnost, že po dlouhých odkladech a předstírání duševní choroby mohl být jeho případ souzen Státním soudem jako ostatní vojenské politické případy a poprava byla vykonána teprve v červnu 1952.

Jakou strukturu dal autor jednotlivým medailonkům? Úvodní část po uvedení nezbytných základních biografických dat (narození, původ atd.) zejména u starších ročníků a prvorepublikových profesionálních vojáků a důstojníků tvoří velmi podrobný přehled kariérního postupu včetně studia na vojenských školách domácích i zahraničních (nejčastěji se jednalo o prestižní francouzské školy, což je pochopitelné vzhledem

k orientaci na Francii jako předního vojenského spojence první republiky). Autor zde zaznamenává zvyšování kvalifikace, přesuny k jednotlivým posádkám, postup v hodnostech. Důslednost a přesnost v této části textů svědčí o poctivém prostudování a využití kvalifikačních listin jednotlivých osobností z fondů Vojenského ústředního archivu. Čtenář, lehce ukolébáný výčtem těchto podrobností, se okamžitě vzpruží při líčení osudů osob popravených za druhé světové války, zejména u osobností působících např. v jednotkách Svobodných Francouzů a předtím v cizinecké legii. Mnohdy se jedná o fakta, která by si pro svou pestrost a dramaticčnost zasloužila filmové zpracování. Bohužel u některých postav (např. rozporuplná osobnost Miloslava Jebavého) jsou tyto válečné životní okolnosti nesnadno ověřitelné. Následuje část věnovaná poválečným aktivitám, pokusům vrátit se do armády osvobozeného státu nebo se alespoň uchytit ve složkách vojenskému prostředí příbuzných, rozčarování stavem společnosti spějící k únorovému převratu. To vše vede ke kontaktování přátel z armády nebo osob stejně smýšlejících k formulování úmyslů nebo konceptů odbojové činnosti (v některých případech však konstrukce vyšetřovatelů trčí z celého „rukopisu“ příběhu tak nápadně, že i zárodky jakékoli smysluplné konspirace jsou stěží uvěřitelné). V další fázi vstupují do děje agenti nebo osoby podezřelé z vědomé i nevědomé spolupráce s StB (v literatuře jsou popsány případy, kdy spolupracovníci žili dlouhou dobu v domnění, že získávají informace a navazují kontakty pro agenty západní zpravodajské služby). V okamžiku, kdy buď hrozí prorazení spolupracovníků, nebo narůstá nebezpečí, že vyprovokované skupiny přejdou ke skutečné akci, či je to prostě politicky „vhodný“ okamžik, dojde k zatýkání hlavních aktérů a na ně se v další vlně zatýkání nabalí řada příbuzných, známých či vzdáleně podezřelých osob.

K této části medailonků čerpal autor informace z vyšetřovacích spisů uložených v Archivu bezpečnostních složek (ABS), popřípadě u popravených slovenské národnosti i z fondů slovenského Ústavu paměti národa či Státního oblastního archivu Bratislava. Otázka určení spolupracovníků StB a skutečného rozsahu činnosti, ke které zejména u vyprovokovaných nebo částečně vyprovokovaných pokusů o vojenské akce svým působením mezi ilegalisty přispěli, je částečně řešitelná s použitím operativních svazků (mnohdy jsou k vyšetřovacím spisům připojeny jen v neúplné podobě nebo vůbec chybějí). Další zdroj informací představují fondy Studijního ústavu ministerstva vnitra nebo sekretariátu ministerstva vnitra, opět uložené v ABS. Působení některých agentů, brutální metody, kterými byli vyšetřováni donuceni k podpisu otázkových zmanipulovaných protokolů o výpovědích, alespoň částečně dokládají archiválie z produkce rehabilitačních komisí z 60. let, tzv. barnabitské nebo Pillerovy. Autor se nespolehl jen na často obtížně interpretovatelné a jednostranné písemné podklady, ale v mnoha případech, kdy bylo potřebné některé skutečnosti ověřit, se mu podařilo kontaktovat i rodiny a pamětníky příběhu popravených osob.

Cenným zdrojem informací o průběhu soudních procesů jsou fondy Státního soudu a Generální prokuratury uložené v Národním archivu. Badatel zde má práci značně ztíženou, protože část těchto materiálů, zejména osobní spisy z vazby, ale i jiné, jsou po rehabilitačních řízeních v 90. letech minulého století stále přiloženy ke spisům u soudu, který rehabilitační řízení vedl (Nejvyšší soud), a získat k nim přístup je prakticky nemožné. Tyto archivní materiály, včetně fondů Prezidentské kanceláře,

obsahujících žádosti o prezidentskou milost, vypovídají mnohé o formalizovaném a bezcitném přístupu k opravným prostředkům po vynesení nepřiměřeně tvrdých nejvyšších trestů.

V závěru medailonku jsou vždy uvedeny podrobnosti vztahující se k vykonání poprav. Je-li je možno dohledat, uvádějí se tu i údaje o uložení ostatků popraveného a o osudech jeho „spoluviníků“, odsouzených k trestům odnětí svobody. V některých případech je zaznamenán i průběh a výsledek soudní rehabilitace, pokud k očistění památky popraveného touto cestou došlo.

Medailonky doprovázejí velmi kvalitně zpracované fotografie, vztahující se nejen k osobě či rodině popraveného, ale i k řadě dalších důležitých účastníků jeho případu (zaujmou např. fotografie z rekonstrukcí „teroristických akcí“ prováděných během vyšetřování případu Vladislava Hadaše či Karla Volfa).

Při zpracování tak rozsáhlé materie, jakou představují např. jen vyšetřovací spisy (ve skupinách s větším počtem účastníků se jedná ne o stovky, ale o tisíce stránek), je pochopitelné, že autor nemohl obsáhnout vše. Literatury k jednotlivým případům i prací zabývajících se souborně politickými čistkami v armádě nebo osobami popravenými v zinscenovaných procesech přece jen v poslední době přibývá. Není v silách jednoho badatele seznámit se zejména se studentskými pracemi a s drobnějšími studiiemi v regionálním tisku. To se projevilo v textu věnovanému pokusu o převrat či „sokolskou revoluci“ na Ostravsku (případ s několika popravenými vojáky nebo bývalými i činnými příslušníky četnictva či SNB: Miloš Morávek, Josef Polomský, Jan Buchal a Ladislav Ceě). K tomuto případu existuje velmi zajímavá dílčí studie Petra Šimíčka, publikovaná pod názvem *Role popraveného Jana Buchala v monstrprocesu s Miladou Horákovou a spol. v roce 1950* ve sborníku *Ostrava. Příspěvky k dějinám a současnosti Ostravy a Ostravska* z roku 2005. Zatímco Ivo Pejčoch se při hodnocení celého případu na straně 125 omezuje na konstatování vysoké pravděpodobnosti, že účastníci spiknutí se stali oběťmi inscenované hry tajné služby, Petr Šimíček ve své studii uvádí, že ve hře bylo několik agentů na dvou úrovních. Jako první se objevuje agent označený v operativních svazcích AKP-319 a ztotožňovaný s Karlem Košařem/Kvapilem, kterého na Buchalovu a Morávkovu skupinu nasměroval právě Josef Polomský, podezřaný též Ivo Pejčochem z toho, že byl „nevysvětlitelným způsobem“ kýmsi úkolován. Na vyšší úrovni hrálo dokonce několik agentů z pražského velitelství StB role reprezentantů imaginárního celostátního vedení protikomunistického odboje, v jehož existenci ostravští ilegalisté uvěřili. Neúplné operativní svazky vyšetřovacího spisu a prvotní (neotázkové) výpovědi k tomuto případu, které jsem měla sama možnost prostudovat, mnohé naznačují. Vyskytuje se v nich záhadná postava jistého Wernera z Prahy, který má posléze uprchnout za hranice (obvyklý trik, jak „uklidit“ agenta). Již několik dnů před první zatýkácí razíí jsou hlavní aktéři (Jan Buchal) přesvědčeni, že budou zatčeni, a sdělují si podle operativních hlášení podezření, že pražská spojka k vedení odboje je falešná.

V publikaci došlo ve fotografické příloze k omylu, což zmiňuji pouze vzhledem k tomu, že v daném případě se jedná o osoby dosti známé i laické veřejnosti. V posledním medailonku Ctibora Nováka, strýce bratří Mašínových, je uveřejněna na straně 225 fotografie s popiskem „Svatební fotografie Ctibora Nováka“. Každý, kdo četl

---

knihu *Odkaz* Barbary Mašínové nebo jen trochu zná mladší podobu žen z Mašínova, resp. Novákových rodu, okamžitě ženu na fotografii identifikuje jako sestru Ctibora Nováka, Zdeny, provdanou později za Josefa Mašína staršího. Jedná se tedy nikoli o svatební fotografii, ale o portrét sourozenců Ctibora a Zdeny Novákových.

V porovnání s celkovou hodnotou publikace jsou výše uvedené poznámky zanedbatelnými detaily. Práce Ivo Pejčocha je v každém ohledu důstojnou splátkou dluhu, který vůči občanům popraveným komunistickým režimem současná česká historiografie stále má. ♦ Markéta Doležalová